

Biserică și politică în concepția episcopilor Viktor Glondys și Wilhelm Staedel

Dr. Ulrich A. WIEN*

Rezumat:

Această contribuție încearcă să prezinte, în mos succesiv, două etape politico-bisericești clar delimitate una de cealaltă prin două personalități active din cadrul dezvoltării Bisericii Evanghelice C.A. din România spre o organizare bisericească conformată național-socialismului: vor fi prezentate aici atitudinea de bază precum și politica bisericească practică de ambii lideri religioși, iar pozițiile lor principial opuse vor fi profilate. Pentru aceasta vor fi folosite anumite izvoare selectate, anume cele ale proiectului ediției protocoalelor conducerii Bisericii, ale Consistoriului de la Sibiu dintre anii 1919 și 1944.

Cuvinte-cheie:

Viktor Glondys, Wilhelm Staedel, național-socialism, politică, biserică, Biserica Evanghelică

Dr. Viktor Glondys (1882-1949) a fost pastor începând cu anul 1909, iar din 1912 pastorul principal al bisericii orașului (germ. Stadtpfarrer) Cernăuți. A obținut doctoratul în filosofie la Universitatea din Graz în anul 1916 (cu prof. Alexius Meinong, 1853-1920). După ce Bucovina a fost atribuită prin tratatul de la Trianon României, iar comunitățile evanghelice din noua Românie multi-etnică au fost alăturate Bisericii Evanghelice C.A. cu sediul la Sibiu, el a reușit să aibă o carieră remarcabilă. Mai întâi el a fost numit, în anul 1922, pastorul principal al bisericii orașului (Stadtpfarrer) Brașov, care era cosmopolit din punct de vedere economic, iar în anul 1930 a fost ales episcop-vicar al episcopului în vârstă Dr.

* Ulrich A. Wien, Director Academic la Institutul de Teologie Evanghelică din cadrul Universității Koblenz-Landau, Germania.

Biserică și politică în concepția episcopilor Viktor Glondys și Wilhelm Staedel

Friedrich Teutsch și, în sfârșit, în 1932, a fost ales episcop al Bisericii Evanghelice (Landeskirche) – ca primul episcop fără origine săsească din ultimii 380 de ani¹. Acesta a fost un semn clar că comunitățile evanghelice din noile regiuni incluse în România (Banat, Basarabia, Bucovina, Dobrogea și regiunea Partium/Satu Mare) doreau să contribuie la modelarea condițiilor Bisericii Evanghelice.

Glondys a fost un intelectual care a predat la Universitatea din Cernăuți. El s-a dovedit a fi capabil să argumenteze strict logic; avea talent oratoric, reușind ca prin cuvântări libere să capteze publicul și să-l câștige de partea lui. Ambiția sa și neîntrerupta încredere în sine au trezit în el – în funcția episcopală – ideea că în calitate de exponent spiritual și responsabil principal al bisericii și etniei sale care în contractul de protejare a minorităților era explicit amintită ca și comunitate a sașilor transilvăneni, poate să o reprezinte pe deplin și să-i asigure drepturile ei tradiționale culturale cu ajutorul autonomiei bisericești².

Mișcarea de înnoire național-socialistă fondată pe ideologia național-socialismului importată din Imperiul German, apărută în Transilvania și apoi răspândită în toate celelalte regiuni ale României, a ajuns să domine societatea în toate formațiunile ei sociale. Această mișcare a urmat principiului conducătorului (germ. Führerprinzip) și s-au depus eforturi ca grupurile germane din România să fie transformate în mod totalitar în comunități etnice național-socialiste. Acest scenariu a dus la conflicte între democrația de anturaj tradițional-conservatoare, coordonată cu ajutorul și de către biserică, și politica național-socialistă.

Situația complexă a fost determinată de un complex de factori care s-au intersectat unul cu celălalt în mod diferențiat și care, în parte, sunt antagonici. Un ansamblu de factori au jucat un rol important: trebuie avut în vedere raportul dintre „Volkstum” – reprezentarea identității etnice, receptarea ideologiei național-socialismului, dar de asemenea și opțiunile de acțiune în ceea ce privește instituțiile politice ale organului reprezentativ etnic, a Sfatului poporului (*Volksrat*). Actorii implicați au trebuit să aibă în vedere și interacțiunea cu instituțiile Imperiului German (cu guvernul, dar și cu formațiunile de partid respectiv organizațiile non-guvernamentale, precum, de exemplu, bisericile evanghelice locale) – care adesea au fost antagonice. Ca alți factori de influență trebuie avuți în vedere organizațiile internaționale (de exemplu, Liga Națiunilor, organizațiile internaționale protes-

¹ Ulrich A. Wien, „Glondys”, în *RGG*⁴, vol. 3. Tübingen, 2000, p. 1010-1011. Glondys s-a născut în Silezia (Bielitz) iar în vremea studiilor s-a convertit de la Biserica Romano-Catolică la Biserica Evanghelică. Lucrarea sa despre teoria cunoașterii, care i-a adus în Cernăuți dreptul de predare în „teoria cunoașterii” a apărut în anul 1923 sub titlul de „Einführung in die Erkenntnistheorie” (Introducere în teoria cunoașterii).

² Ulrich A. Wien, *Friedrich Müller-Langenthal. Leben und Dienst in der evangelischen Kirche in Rumänien im 20. Jahrhundert*, Sibiu/Hermannstadt, 2002, p. 62-63.

Ulrich A. Wien

tante sau mișcarea ecumenică), regimurile centrale de la București care se schimbau des (respectiv schimbarea de regim) – așadar politica românească internă și externă. În afară de acestea, trebuie să se ia în considerare și politica bisericească (avându-se în vedere Biserica Evanghelică Germană, care în anul 1933 a fost conformată regimului național-socialist, și conflictul dintre Biserica oficială și organizația paralelă care, din 1934, s-a dezvoltat în Biserica Mărturisitoare din Germania (Bekennende Kirche in Deutschland), precum și politica bisericească din cadrul Bisericii Evanghelice (Landeskirche) însăși, chiar dacă complexitatea acestora nu poate să fie prezentată suficient aici din motive de spațiu.

Toate acestea pot fi aici doar schițate fragmentar – cu accent pe politica internă transilvano-săsească, adică pe politica bisericească dominantă intra-etnică săsească. Pot fi diferențiate șase faze, de la o apărare ideologico-critică și de descurajare a Mișcării de Înnoire Național-Socialistă a Germanilor din România, (NEDR) la un acord de toleranță din 1936 și o simbioză propagată între biserică și naționalism – inclusiv majoritatea acordată național-socialiștilor în Consistoriu (sub episcopul Glondys) până la auto-eliminarea definitivă a Bisericii (Landeskirche) sub Wilhelm Stadel³. „Coordonarea (sau elinina) bisericii poporului-*Volkskirche* a avut loc în mod formal, însă ideologia anti-bisericească i-a distrus substanța[...]”⁴. Această dezvoltare a pus biserica (Landeskirche) în fața acuzației formulate din afară că a devenit o „organizație hitleristă”⁵.

Relația episcopului Glondys cu național-socialismul și cu exponenții acestuia în România a fost complexă, anume distrusă încă de la început: la data de 6 septembrie 1931, când încă era Stadtpfarrer, Glondys a ținut o predică remarcabilă despre *spiritul samariteanului*⁶. Pornind de la parabola biblică care cheamă în mod spontan la iubirea aproapelui și care nu este limitată nici din punct de vedere etnic, nici religios (*Lc 15, 25–37*), Glondys a prezentat această opinie în opoziție cu ideologiile contemporane, disprețuitoare și rasiste. Printre altele, Glondys a amintit național-socialismul, pe care l-a atacat dur.

Apelul creștin la o legătură de natură general umană, care se lasă mărginită de limitele etnicității-Volkstums sau ale credinței, se lovește de opoziția unui cult al rasei care consideră rasa ca fiind cea mai înaltă valoare și nu imperativele morale sau poruncile lui Dumnezeu. [...] Această viziune s-a propagat în medii

³ Ulrich A. Wien, *Resonanz und Widerspruch. Von der siebenbürgischen Diaspora-Volkskirche zur Diaspora in Rumänien*, Erlangen, 2014, p. 290-293.

⁴ *Ibidem*, p. 292.

⁵ Ulrich A. Wien, *Friedrich Müller-Langenthal...*, p. 215-216.

⁶ Viktor Glondys, „Samaritergeist. Predigt des Stadtpfarrers D. Dr. Viktor Glondys in Kronstadt am 6. September 1931 über Luk. 10,25-37”, *Selbsthilfe. Kampfblatt für das ehrlich arbeitende Volk*, 10 (1931), nr. 28 din 3 Gilbhart (Oct.) 1931, p. 2-3 și nr. 29 din 10 oct., p. 2.

Biserica și politică în concepția episcopilor Viktor Glondys și Wilhelm Staedel

largi, inclusiv în rândul poporului german, mai ales [în mediile] vivace pline de conștiință etnică, anume în marea mișcare național-socialistă, care și-a găsit și la noi un puternic ecou, mai ales în mediile tinerilor. Nu este nevoie să intrăm în detalii cât de valoroasă este această mișcare pentru trezirea conștiinței etnice, a sentimentului de onoare și obligație. Însă tocmai de aceea trebuie cu atât mai clar să se ia poziție împotriva rătăcirilor care au fost introduse în această mișcare.

Noi nu putem decât să considerăm drept rătăcire când, de exemplu, porunca creștină a iubirii aproapelui, pe care ne-o pune în fața noastră [...] duhul samariteanului este respinsă cu ajutorul vocii însângerate a rasei nordice, iar în locul iubirii aproapelui este pusă permiterea, ba chiar grija pentru cea mai profundă ură de rasă. [...] Profunda ură de rasă care rezultă din sângele determinat rasial este singurul lucru disponibil pentru poporul dușman. Reconcilierea este considerată drept lașitate. – Acolo unde această poziție este impusă, dispăre duhul samariteanului [...].⁷

Glondys și-a continuat firul gândirii sale într-o logică strictă și a prezentat opțiunile de acțiune ale acesteia în exemple concrete („eliminarea celor slabi și bolnavi”, respectiv invalizi de război)⁸. Glondys a formulat și prezentat cu precizie consecințele radicale ale ideologiei național-socialiste, însă nu a aprofundat acest aspect. El a revenit la formulări de natură generală: anume unele aspecte ar fi „de înțeles” dacă se are în vedere marele pericol în care se află poporul german, însă ca și creștini nu putem aproba aceasta. O astfel de aprobare ar însemna trădarea creștinismului. Creștinismul depășește ura de rasă prin porunca iubirii aproapelui, dincolo de limitele propriei rase.

Apoi el a continuat: această poziție este considerată drept inferioară față de idealul creștin al samariteanului și este de condamnat ca egoism rasial limitat, iar victoria acesteia ar însemna o cădere într-un nivel de dezvoltare care se află mult sub spiritul creștin [...].⁹ Despre receptarea predicii despre duhul samariteanului în presa românească (publicația „Lupta”), se poate spune că a atras atenția mișcării național-socialiste din Transilvania. Deghizată în casă de economii – așa-numita, pe scurt, – „Selbsthilfe” (Auto-ajutor), care s-a transformat mai întâi în 1932 în partid politic (NSDR), a publicat predica lui Glondys – totuși încadrată ideologic – în întregime. La inițiativa¹⁰ negustorului sibian și politicianului regional Dr. Otto Fritz Jickeli (1888–1966) a început o luptă ideologică în organul publicației

⁷ *Ibidem.*

⁸ *Ibidem.*

⁹ *Ibidem*, Partea a doua a predicii a apărut în nr. 29 din 10 oct. 1933.

¹⁰ Johann Böhm, Dieter Braeg (ed.), *D. Dr. Viktor Glondys. Bischof der Evangelischen Landeskirche A.B. in Rumänien. Tagebuch. Aufzeichnungen von 1933 bis 1949*, Dinklage, 1997, p. 15.

Ulrich A. Wien

„Selbsthilfe”. A fost implicat profesorul universitar Hans F. Karl Günther¹¹ care era activ la Jena și care era cunoscut drept „Rasse-Günther”, respectiv „papă al rasei”. După trei luni, această controversă a luat sfârșit cu o explicație de onoare din partea episcopului vicar Dr. Glondys pentru permiterea „înțelegerilor greșite” formulate de acesta din partea conducerii „Selbsthilfe”¹².

Din acest eveniment pot fi deduse trei aspecte care pot fi observate de asemenea în mod analog și în cadrul conflictelor de mai târziu:

- Mai întâi s-a produs agitație în rândul opiniei publice pe marginea unei critici sau a unei mișcări de apărare împotriva național-socialismului într-un mod înjositor și defăimător.
- În măsura în care capacitatea politică nu era de ajuns pentru a elimina adversarii, *înnoitorii* s-au folosit de liniștea ipocrită și simulată și s-au legat mereu de „neînțelegeri,” dar în același timp deficitul de imagine al adversarilor național-socialismului a fost mereu provocat.
- Liniștea superficială a camuflat lipsa de onestitate și obiectivul victoriei pe termen lung asupra adversarilor național-socialismului, iar eliminarea lor nu a fost niciodată pierdută din vedere.

Glondys, în calitate de episcop vicar și Stadtpfarrer, s-a expus ca și critic profilat al național-socialismului. Datorită acestei predici și controversei care i-a urmat, relațiile dintre cele două părți au fost încă de la început distruse, de fapt spulberate.

Dezvoltarea personală în cazul lui Glondys

În cele ce urmează voi descrie în general, dezvoltarea personală a episcopului, după care urmează o explicație punctuală:

În cazul lui Glondys, putem identifica trepte diferite ale luării de poziției personale față de național-socialism, deși în niciun caz nu se poate observa o dezvoltare liniară neîntreruptă, însă în mod repetat Glondys a recunoscut potențialul de dăunare și de distrugere (el i-a numit pe reprezentanții național-socialismului drept „dăunători”¹³) a politicii național-socialiste din România și, mai târziu,

¹¹ O luare de poziție a cercetătorului în domeniul rasei, Prof. Dr. Hans F.K. Günther-Jena, *Selbsthilfe* 10 (1933), nr. 32 din 31 oct. Cu privire la influența lui F.K. Günther asupra gândirii despre rase în Germania, vezi Elvira Weisenburger, „Der «Rassepapst». Hans Friedrich Karl Günther, Professor für Rassenkunde”, în: Michael Kißener, Joachim Scholtyseck (editori): *Die Führer der Provinz. NS-Biographien aus Baden und Württemberg*. Konstanz 1997 (Karlsruher Beiträge zur Geschichte des Nationalsozialismus, 2), p. 161-199.

¹² „Gemeinsame Feststellung”, *Selbsthilfe. Kampfblatt für das ehrlich arbeitende Volk* 11 (1932) nr. 3 din 16 Eismond (ian.) 1932, p. 1.

¹³ Notiță în jurnalul lui Glondys. Johann Böhm, Dieter Braeg (ed.), *D. Dr. Viktor Glondys. Bischof der Evangelischen Landeskirche A.B. in Rumänien. Tagebuch...*, p. 82.

Biserica și politică în concepția episcopilor Viktor Glondys și Wilhelm Staedel

din întreaga Europă. Pornind de la polemica indirectă față de mișcarea național-socialistă (1932/33) s-a dezvoltat mai departe raportul, aparent formulat contractual – descurajat de național-socialiști– de distanță (1934)¹⁴ practic-„politică”, spre cooperarea cu precauție cu așa-numitele aripi moderate (1936)¹⁵ și apărarea acestei colaborări față de grupările radicale (1936/37)¹⁶. Deja în anul 1938, puternic prezenta *reservatio mentalis* a început să cedeze¹⁷ și s-a deschis spre o – aproape de nerecunoscut în mod deschis *reservatio* – supunere datorită intrării în Frontul Național al Muncii (germ. die Nationale Arbeitsfront) (1939), care în ciuda interzicerii generale a partidelor din timpul dictaturii regale, a fost nume de cod pentru organizația politică a național-socialiștilor germani din România¹⁸. Anume Glondys și-a atribuit un rol special în NAF, care, potrivit opiniei lui, era corespunzător ordinii canonice bisericești¹⁹. Cu un succes îndoielnic, scopul său permanent a fost autonomia bisericească, asigurarea status-quo-ului²⁰ și auto-con-

¹⁴ Z. 1486/1934, *Kirchliche Blätter aus der evangelischen Landeskirche A.B. in Rumänien. Evangelische Wochenschrift für die Glaubensgenossen aller Stände*, 26 (1934), p. 130.

¹⁵ Glondys a considerat această înțelegere drept acord de pace, curatorul bisericii Roth drept „pact de neagresiune“ (vezi ZAEKR 102: Protokoll der 25. Landeskonsistoriums-Sitzung vom 26. November 1937, TOP 293), în care organizația poporului a garantat autonomia bisericii (Landeskirche) în scris. Vezi Johann Böhm, Dieter Braeg (ed.), *D. Dr. Viktor Glondys. Bischof der Evangelischen Landeskirche A.B. in Rumänien. Tagebuch...*, p. 276. Un membru al Consistoriului pe nume Ipsen a analizat efectele și a vorbit despre un „tratament de încetare a focului“ care a fost gândit de la început drept manevră de înșelare de către Comunitatea poporului; vezi ZAEKR (= Zentral-Archiv der Evang. Kirche in Rumänien, Casa Teutsch) 102: Protokoll der 23. Landeskonsistoriums-Sitzung vom 25. November 1937, TOP 279.

¹⁶ Z. 924/1936. *Kirchliche Blätter*, 28 (1936), p. 84- 85. Staatsarchiv Hermannstadt [Direcția Județeană Sibiu a Arhivelor Naționale ale României]: Comunitatea germanilor (Volksgemeinschaft): D V: Curatorul bisericii (Landeskirche) Roth către decanii (protopopii) geriunilor, la data de 3 iunie 1936. Stict secret (a se distruge neapărat după luarea la cunoștință). Dr. Wolff către toți președinții de raioane la data de 5 iunie 1936. Stict secret (a se distruge după luarea la cunoștință).

¹⁷ *Verhandlungsbericht über die sechsendreißigste Landeskirchenversammlung 1938*, Sibiu/ Hermannstadt, 1939, p. 6 și 13; Johann Böhm, Dieter Braeg (ed.), *D. Dr. Viktor Glondys. Bischof der Evangelischen Landeskirche A.B. in Rumänien. Tagebuch...*, p. 280-282; ZAEKR 102: Protokoll der 19. Landeskonsistoriums-Sitzung vom 24. September 1937, TOP 233 (Verbot für die Schuljugend zur Teilnahme an DVR-Veranstaltungen) nu este identic cu Z. 4449/1936 (Verbot genereller Zugehörigkeit von Schülern zu politischen Parteien), *Kirchliche Blätter*, 28 (1936), p. 375.

¹⁸ Johann Böhm, Dieter Braeg (ed.), *D. Dr. Viktor Glondys. Bischof der Evangelischen Landeskirche A.B. in Rumänien. Tagebuch...*, p. 294. Vezi, de asemenea, p. 297 și 299; Ulrich Andreas Wien recenzie în *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 20 (1997), p. 202-210.

¹⁹ Johann Böhm, Dieter Braeg (ed.), *D. Dr. Viktor Glondys. Bischof der Evangelischen Landeskirche A.B. in Rumänien. Tagebuch...*, p. 301.

²⁰ ZAEKR 102: Protokoll der 23. Landeskonsistoriums-Sitzung vom 25. November 1937: Cu privire la „voința de nezdruccinat a comunității poporului de a fonda astfel de asociații [locale]”,

Ulrich A. Wien

servarea bisericească. Totuși, anul 1940 și introducerea „sistemului referenților”²¹ a deschis o tendință spre o conducere autoritară, care era dependentă de anumite persoane. În ciuda clareii lui analize, el și-a supraevaluat propriile sale posibilități și puteri. În mai puțin de un an, Glondys a pierdut funcția episcopală datorită estimării greșite și naive a adversarilor săi politici și, în același timp, datorită tacticii sale de a deschide de bunăvoie Consistoriul structurilor de conducere autoritare, chiar dacă cu aceasta trebuia să se instrumentalizeze principiul conducătorului (germ. Führerprinzip) împotriva fracțiunii național-socialiste²².

Acum voi descrie anumite situații selecționate: după alegerea lui Glondys ca episcop în noiembrie 1932 de către elita conservatoare a Bisericii Evanghelice C.A. din România, se aflau în prim-plan două direcții politice. Pe de o parte, ca episcop Glondys a dorit să intensifice contactele internaționale, pentru ca prin aceasta să câștige și capital politic intern – împotriva politicii neprietenoase cu minoritățile a guvernului central. El a subliniat ceea ce în opinia lui era „marea misiune pe care biserica (Landeskirche) noastră poate să o aibă pentru întreg protestantismul din sud-estul Europei”²³. Pe de altă parte, a fost numită drept scop unitatea etnică, care urma să fie realizată cu ajutorul „credinței lutherane”²⁴. La început au fost ambiții pentru a ține conducerea bisericească departe de controversele motivate partinic-politic, însă în același timp să se asigure situația legală a bisericii, precum și să pareze încercările recognoscibile ale național-socialiștilor de a marginaliza formațiunile bisericești de tineri. Biserica înțeleasă ca grupă etnică globală și integrată trebuia păstrată și asigurată. Biserica și poporul – „Volkstum” (transilvano-săsesc) au fost științific diferențiate, însă la nivel practic au fost înțelese ca o unitate congruentă. Din această cauză, deja în ianuarie 1933 s-a ajuns la o apropiere în care biserica (Landeskirche) s-a opus Mișcării de auto-susținere național-socialistă: sub parola „Binele comun înaintea binelui propriu”, auto-susținerea a avut în principal un scop altruist. Așa-numita S.A. (Grupă de lucru pentru Auto-ajutor-Selbsthilfe Arbeitsmannschaften) – cei mai mulți de vârstă tânără – a intenționat să implementeze proiecte în satele și orașele Transilvaniei și care, în mod oficial, nu trebuia să reprezinte o concurență pentru asociațiile bisericești de tineri și tinere (= tineri

episcopul a pledat în acest sens, dacă biserica dorea să evite o luptă „pentru o colaborare mai strânsă pentru asigurarea domeniilor noastre de activitate.”

²¹ Johann Böhm, Dieter Braeg (ed.), *D. Dr. Viktor Glondys. Bischof der Evangelischen Landeskirche A.B. in Rumänien. Tagebuch...*, p. 311-315; ZAEKR 102: Protokoll der 1. Landesconsistoriums-Sitzung am 27. Februar 1940, TOP 7 [ZK. 558/1940].

²² Johann Böhm, Dieter Braeg (ed.), *D. Dr. Viktor Glondys. Bischof der Evangelischen Landeskirche A.B. in Rumänien. Tagebuch...*, p. 314.

²³ *Verhandlungsbericht über die Vierunddreißigste Landeskirchenversammlung 1932, Sibiu/Hermannstadt, 1933*, p. 16.

²⁴ Ulrich A. Wien, *Friedrich Müller-Langenthal...*, p. 62.

Biserică și politică în concepția episcopilor Viktor Glondys și Wilhelm Staedel

confirmați cu vârste între cca 14 și 18 ani). După o perioadă de probă despre care oficiile parohiale trebuiau să raporteze către Consistoriu, acesta (Consistorium-ul, adică organul de conducere bisericesc) urma să facă o evaluare. Chiar dacă cele mai multe dintre rapoarte au fost tendențial pozitive, totuși anumite oficii parohiale au articulat clare rezerve, mai ales datorită distanței recognoscibile față de biserică și a lipsei de loialitate a S.A. S-a consemnat în mod clar și precis: totul depindea de conducătorul grupei, de așa-numitul *Scharführer* (conducător de mulțime), căci conducerea centrală a S.A. era distanțată de biserică. Totuși, Consistoriul a decis – în ciuda rezistenței acerbe a decanului sibian Kästner –, susținut de episcop și de curatorul bisericii (Landeskirche), o înțelegere despre raportul viitor dintre S.A. și activitatea bisericească cu tinerii. În acest sens s-a consemnat în scris că S.A. trebuie să respecte ordinea bisericească²⁵, iar în afară de aceasta să nu fie orientată partaic-politic și prin urmare nu avea voie să producă agitații²⁶. În cadrul Consistoriului, așadar, s-au depus eforturi ca așa-numitele „puteri valoroase” – în acest caz special munca cu tinerii – să fie făcute fructuoase, iar S.A. să fie integrat în cadrele etnico-bisericești și prin aceasta să fie parțial neutralizat.

O creștere a controversei din anul 1931 dintre Glondys și o mare parte a NS s-a aprins la 29 mai 1933 cu ocazia predicii de inaugurare a funcției episcopale. El a spus:

Hristos [este] conducătorul lumii! [...] Biserica evanghelică Îl propovăduiește cu cea mai adâncă convingere pe Iisus Hristos ca și Conducător spre Înnoire, inclusiv al vieții personale a fiecăruia. [...] Ea (biserica) nu poate să recunoască niciun alt conducător. [...] Noi ca evanghelici refuzăm orice ascultare oarbă (germ. Kadavergehorsam)[...] ca fiind ne-evanghelică. Nici un om nu are voie să se pună în această privință alături de Iisus Hristos²⁷.

Glondys a declarat:

De asemenea, aparenta incompatibilitate dintre germanitate și creștinătate este vorbă goală [...], și a făcut în acest sens referire la regimul german al Reichului și la conducerea statului care „dorește să facă creștinismul roditor pentru poporul german”²⁸.

²⁵ ZAEKR 102: Protokoll der Sitzung des Landeskonsistoriums 1933, TOP 114, betr. LK-Rundschreiben 461/1933. Alfred Pomarius, membru al Consistoriului și al NSDR, a declarat că, „propunerea Auto/ajutorului (Selbsthilfe) de colaborare corespunde eforturilor cercurilor etnice și a comunității vieții bisericești de a fi în armonie [...]”. Pomarius a afirmat, răspunzând unei întrebări critice „că conducătorul S.A. are o poziție aparte și că nu este obligat la ascultare oarbă față de conducătorul țării.”

²⁶ *Ibidem*. Ceea ce a susținut și implementat imediat Dr. Karl Ernst Schnell, membru al Consistoriului și fost primar al Brașovului.

²⁷ *Kirchliche Blätter* 25 (1933), p. 274.

²⁸ *Kirchliche Blätter* 25 (1933), p. 265.

Ulrich A. Wien

Chiar dacă nu a menționat în mod clar național-socialismul, episcopul și-a prezentat vechea sa poziție într-o formă mai moderată. Aceasta a dus la o mare agitație în rândul membrilor de partid ai Mișcării de înnoire național-socialistă. Conducătorul de district Dr. Otto Fritz Jickeli, a încercat să amortizeze această agitație. El și-a exprimat acordul „că nu poate exista mișcare de înnoire care nu este ancorată într-o etică creștină”²⁹. În ciuda acestei exprimări de opinie, motivul de disensiune dintre episcop și cei mai mulți național-socialiști nu a putut fi rezolvat.

Mișcarea de Auto-Ajutorare a Germanilor din România (Nationalsozialistische Selbsthilfebewegung der Deutschen in Rumänien – NSDR) care a fost fondată ca și partid în mai 1932 se afla într-o expansiune de neoprit. Ca urmare a așa-numitei lovitură de stat – „Machtergreifung” – a lui Hitler (30 ian. 1933) mai ales tânăra generație din cadrul minorităților germane din Europa de Est s-au înscris în grupele de acum clar profilate și orientate național-socialist. La fel și în România – în toate regiunile, inclusiv în cele catolice – rata de adeziune a fost foarte ridicată. La începutul lui octombrie 1933 a avut loc, în sfârșit, de mult dorita Adunare a Sașilor – „Sachsentag” – ca platformă pentru exprimarea voinței politice a tuturor sașilor transilvăneni cu drept de vot – în Sibiu, în cadrul căruia s-a aprobat programul poporului-*Volksprogramm* orientat național-socialist³⁰. Înainte de alegerile organizate pe această bază pentru Sfatul poporului, organ inter-etnic reprezentativ, a avut loc o întâlnire secretă (conferință-masă rotundă – „Rundtafelkonferenz”), în care episcopul Glondys și-a prezentat formula sa despre „penetrarea pașnică în rândurile poporului nostru a puterilor etico-etnice ale mișcării de înnoire spre evitarea unor complicații statal-politice necesare și a unor riscuri economice”³¹. Această formulă indică deja experiențe negative, de exemplu în domeniul economic (după boicotul afacerilor evreiești în cadrul Reichului german din 1 apr. 1933 care a fost considerat un scandal internațional) și face trimitere la riscurile politice ale unui extremism ideologic. În principiu, este încurajată o acțiune exemplară de propagare a optimismului național-socialist din Imperiul German cu scopul stabilizării și asigurării identității în rândul sașilor transilvăneni. Pentru Biserică, la fel ca și pentru toate partidele săsești, a fost important că ele au recunoscut în opinia publică germană naționalismul german drept model – chiar dacă nu l-au copiat orbește³². În același timp însă trebuie recunoscut că la început a existat o diversitate difuză de poziții interpretative față de național-socialism, care a con-

²⁹ *Kirchliche Blätter* 25 (1933), p. 248.

³⁰ Harald Roth, *Politische Strukturen und Strömungen bei den Siebenbürger Sachsen 1919-1933*, (Studia Transylvanica, 22), Köln, Weimar, Wien, 1995, p. 210-213 și 233-237.

³¹ *Verhandlungsbericht über die Vierunddreißigste Landeskirchenversammlung 1932*, p. 6.

³² Hildrun Glass, *Zerbrochene Nachbarschaft. Das deutsch-jüdische Verhältnis in Rumänien (1918-1938)*, (Südosteuropäische Arbeiten, 98), München, 1996, p. 481.

Biserică și politică în concepția episcopilor Viktor Glondys și Wilhelm Staedel

pus la controveerse, care ar fi forma potrivită de național-socialism pentru sașii transilvăneni. În cadrul acestui șir de adaptări eclecticice a național-socialismului, s-a distins formula lui Glondys, care a definit național-socialismul drept antidot împotriva dezintegrării unității etnice și a acțiunii solidare inter-etnice. El a formulat o receptare redusă bazată pe conștientizarea etică, la care se adaugă, din motive de oportunism, unele clauze restrictive³³. A fost repede clar că exponenții și politicienii viitori de prim rang ai Mișcării de înnoire național-socialistă nu au fost satisfăcuți cu această formulă.

În cadrul Adunării poporului din oct. 1933, Glondys a vorbit despre lezarea și lipsa de unitate a etniei săsești. În ciuda acestor aprecieri realiste ale episcopului, el a fost pe mai departe precum un pai în ochi pentru NSDR.

Un scandal din ședința Adunării poporului din 22 ian. 1934 în care poziția supra-partinică a episcopului a fost de fapt respinsă, a condus la un conflict aprins, adesea purtat în public, și care a avut efecte profunde. Mitingurile de solidaritate și ceremoniile cu făclii care au urmat l-au determinat pe episcop să informeze publicul despre adevăratul caracter al partidului național-socialist. Industriași din Brașov au finanțat această ediție specială în douăsprezece pagini în formă de ziar, intitulată *Pentru clarificarea situației. Un cuvânt către toți sașii de episcopul D. Glondys – Zur Klarstellung der Lage. Ein Wort an alle Sachsen von Bischof D. Glondys*. Prin aceasta episcopul a făcut public faptul că există o carte de sarcini ținută secretă de Mișcarea de Auto-Ajutor Național-Socialistă a germanilor din România, în care membrilor de partid li se cere și sunt obligați să penetreze organele politice și bisericești cu intenția și misiunea de a le submina, să spioneze și să zădărnicească planurile bisericești. Misiunea indicată pentru fiecare ar fi: „El nu trebuie să «colaboreze pozitiv» – adică durata de viață a acestui sistem să fie prelungită!” Potrivit principiului conducătorului – Führerprinzip, cei care nu aparțin mișcării de auto-ajutor trebuiau tratați ca adversari, ca unii care sunt infectați de „duhul iudeo-materialist”³⁴.

Prin această publicație, episcopul a reușit să aducă grele prejudicii publice mișcării de auto-ajutor care, de la interzicerea ei de către stat în noiembrie 1933, și-a schimbat denumirea în Mișcarea de Înnoire a Germanilor din România – Nationale Erneuerungsbewegung der Deutschen in Rumänien – NEDR. Consistoriul le-a cerut angajaților săi, dar și membrilor organelor bisericești să părăsească NEDR. NEDR s-a văzut nevoit să declare cartea de sarcini drept depășită și să ajungă la o înțelegere cu biserica – Landeskirche, în care a recunoscut în mod explicit auto-

³³ Jurnalul lui Glondys cuprinde mai multe indicii cu privire la un antisemitism principal al lui Glondys care a fost apreciat de către el însuși ca fiind inoportun.

³⁴ *Zur Klarstellung der Lage. Ein Wort an alle Sachsen von Bischof D. Glondys* [Sonderdruck Hermannstadt 1934], p. 2.

Ulrich A. Wien

nomia clar stipulată în Regulamentul bisericesc, iar principiul național-socialist al principiului conducătorului – Führerprinzip a fost suspendat în domeniul eclezial. Această înțelegere (Z. 1486/1934) dintre biserică - Landeskirche și NEDR i-a descurajat pe național-socialiști și a adâncit prăpastia dintre cele două părți³⁵.

Încheierea acestei înțelegeri între NEDR și biserică-Landeskirche a avut două aspecte: pe de o parte NEDR a trebuit să recunoască în mod public o înfrângere descurajantă, iar pe de altă parte die biserică-Landeskirche s-a văzut pregătită să încheie un acord cu un singur partid, cel național-socialist. În principal pentru conducerea bisericească – potrivit concepției episcopului Dr. Glondys – importantă a fost asigurarea autonomiei ei și recunoașterea bazelor legale ale Regulamentului bisericesc care altfel ar fi fost pus în pericol, de aceea membrii Consistoriului nu au formulat în mod clar drept țel eliminarea *politică* a adversarilor. Astfel s-a ajuns din nou la înțelegeri contractuale cu unul dintre partenerii ei, care a căutat să submineze în mod în mod ezitant și insidios acordurile scrise.

Cu toate acestea, NEDR a fost interzis, la 4 iunie 1934, de către guvernul românesc. S-a ajuns, prin urmare, la o ruptură organizatorică. Național-socialiștii *radicali* au fondat în februarie 1935 Partidul Popular German din România – „Deutsche Volkspartei in Rumänien” (DVR), în vreme ce așa-numiții național-socialiști *moderați* și-au continuat marșul prin instituții: la 29 iunie 1935 fostul fondator al Auto-Ajutorului („Selbsthilfe”), Fritz Fabritius, președintele Uniunii Germanilor din România-Verband der Deutschen in Rumänien, a schimbat numele acestei reprezentări de nivel național al germanilor din România în Comunitate populară – „Volksgemeinschaft”. Aceasta a căutat de acum susținerea conservatorilor. În oct. 1935, această Comunitate populară-Volksgemeinschaft a emis un program po-

³⁵ Ceea ce a urmat a fost Ordinul Consistoriului în scrisoarea circulară Z. 1268/1934, în care era reglementată apartenența la organizații extra-bisericești. Făcându-se trimitere la carnetul de sarcini al NSDR-lui, se cerea de la angajații bisericii și ai școlii să părăsească NEDR. De asemenea, în ceea ce privește membrii organizațiilor bisericești, se exprima așteptarea ca „să șteargă legăturile partinice cu NEDR, precum și cu alte partide și mișcări care i-ar aduce în contradicție cu obligațiile specificate în regulamentele bisericești.”, *Kirchliche Blätter*, 26 (1934), p. 112. Vezi ZAEKR 102: Protokoll der Sitzung des Landeskonsistoriums 1934, TOP 103–105. Membrul Dr. Alfred Pomarius s-a flecărit în cadrul ședinței și a spus „că NEDR are ca scop să-i facă pe tinerii din organizațiile lor viitori membri”, iar drept urmare episcopul l-a întrerupt „spre a lămuri dacă NEDR are ca scop educarea tinerilor spre «partid»”, ceea ce biserică ar trebui să respingă, pentru că ea nu ar trebui să dea loc unei rupturi a unității poporului. (TOP 105) Pomarius a raportat în scris „că NEDR urmărește ca scop de educare în organizațiile sale de tineret: ca tinerii să fie educați în sensul modului de gândire al mișcării germane de înnoire”. Independent de aceste variante de formulări, scopul era clar. Mai presus de toate însă era de recunoscut că deja înțelegerea scrisă cu biserică-Landeskirche cu privire la S.A. nu corespundea scopurilor reale de auto-ajutor! – Acordul cu NEDR a fost publicat în *Kirchliche Blätter*, 26 (1934), p. 130-131 ca și scrisoarea circulară Z. 1468/1934, împreună cu o scrisoare a lui Fritz Fabritius către Consistoriu. Cf. *Kirchliche Blätter*, 26 (1934), p. 127.

Biserica și politică în concepția episcopilor Viktor Glondys și Wilhelm Staedel

pular-*Volksprogramm* împotriva intențiilor mai largi ale DVR, care cuprindea idei național-socialiste și mai clare decât cele din 1933, dar care nu erau suficiente pentru național-socialiștii radicali. Fritz Fabritius a inițiat un referendum popular despre acest *program popular*, cu rezultate nesigure, căci conservatorii, pe de o parte, și radicalul DVR pe de alta, s-au delimitat clar de Fabritius. Episcopul Glondys a folosit această stare de suspans pentru un târg politic. El i-a oferit susținerea lui Fritz Fabritius în cadrul deciziei populare ce urma a fi luată spre a-și asigura în schimb integritatea legală și autonomia bisericii-Landeskirche, precum și garanția domeniilor sale de activitate. Glondys și-a păstrat situația sa bisericească legală bazată pe auto-conservare, iar din punct de vedere practic politic el a depus de acum eforturi pentru o coaliție cu fracțiunea majoritară, respectiv cu conducerea Comunității populare. Conducătorul acesteia a fost imediat de acord cu acest târg. Cu aceasta s-a încheiat, ca să spunem așa, un „concordat” (un contract între reprezentarea politică a întregii etnii germane din România – Comunitatea populară – „Volksgemeinschaft” – și Biserica Evanghelică), care a supraviețuit „programului poporului” votat prin vot popular care nu a fost recunoscut de regimul de la București.

Acest concordat a format punctul de plecare al unui devastator conflict politico-bisericesc³⁶. Pe baza acestui concordat, episcopul Glondys, cu ajutorul decanilor (protopopilor), a organizat o scrisoare circulară 924/1936. Aceasta a confirmat că angajații bisericești ar trebui să părăsească „frontul politic-partinic”. Într-adevăr, angajamentul cu Comunitatea populară – „Volksgemeinschaft” – presupusă supra-partinică – era exceptată. Pastorul Wilhelm Staedel (1886-1971), activ în Brașov-Martinsberg, a fost exponentul acelor angajați bisericești care au refuzat să-și pună semnătura sub acea scrisoare circulară. Acesta a fost condamnat, în cadrul unui proces disciplinar de senzație, la patru ani suspendare din serviciu. Reangajarea lui de către biserică-Landeskirche a fost condiționată de semnarea scrisorii circulare 924/1936³⁷. Daunele inter-bisericești au fost imense. Conducerea bisericească a pierdut încrederea multora pentru că s-a supus parteneriatului politic. În sfârșit, episcopul Glondys a deschis în anul 1938 organul de conducere bisericesc, anume Consistoriul, pentru național-socialiștii reunificați.

Glondys a pus în mijlocul eforturilor sale autonomia bisericească și valabilitatea Regulamentului bisericesc, pentru a asigura raza de acțiune bisericească

³⁶ Ulrich A. Wien, „Maßnahmen gegen nationalsozialistische Pfarrer und Angestellte der Evangelischen Landeskirche A.B. in Rumänien 1936/1937. Der Prozess gegen Wilhelm Staedel vor dem Bezirksdisziplinargericht Kronstadt”, *Spiegelungen*, 9 (2014), p. 87–106; Ulrich A. Wien, „Der Disziplinarprozess gegen Wilhelm Staedel – Berufsverbot gegen nationalsozialistische Pfarrer und Angestellte der Evang. Landeskirche A.B. in Rumänien 1936/1937”, *Donauwellen. Zum Protestantismus in der Mitte Europas* (= FS Karl W. Schwarz), Viena, 2012, p. 523-557.

³⁷ *Ibidem*, p. 551-557.

Ulrich A. Wien

în fața atacurilor din afară. El a reușit aceasta la început prin acțiuni speculative, chiar dacă el s-a bazat, nu în mod naiv, ci prea benevol, pe garanții scrise, pe care național-socialiștii nu le-au luat niciodată serios în considerare. Încheierea „concordatului” din 1936 este marcată de această înțelegere de bază; și în anul 1938 el era încă atașat retoric de aceasta, însă practic renunțase deja la ea. În ciuda unei superiorități intelectuale față de exponenții NS, aceștia l-au eliminat în cele din urmă, pe fondul schimbărilor de putere la nivel global, de la sfârșitul anului 1930. Așa cum deja cu ocazia primului conflict legat de predica la samariteanul milostiv el a fost copleșit cu acuzații calomnioase, în cele din urmă el a fost constrâns să demisioneze. Ulterior a fost liniștit cu o declarație formală de onoare.

Elininarea treptată sub Wilhelm Staedel

Urmașul său a fost Wilhelm Staedel care, datorită suspendării sale, nu era electiv din punct de vedere al dreptului bisericesc și își datora funcția ordinului de partid al conducătorului grupului popular Andreas Schmidt. La ordinul acestuia Adunarea bisericească a ales candidatul preferat de el. Sub el, toate scopurile pe termen lung ale național-socialismului din România au putut fi impuse și îndeplinite. Staedel a pus întotdeauna orientarea sa ideologică spre naționalism înaintea loialității față de angajatorul bisericesc, dar și înaintea profilului său confesional – oficial lutheran – al bisericii-Landeskirche. Deja de la scandalul din 1933 el a transformat naționalismul în temă de predare la ora de religie³⁸. În ciuda numirii sale ca pastor pentru tineri în 1935, el s-a comportat neloial față de sefi săi din motive legate de obligații de partid, ceea ce a fost inițial declanșatorul pentru procesul disciplinar organizat împotriva lui³⁹. În cele din urmă a fost condamnat la suspendarea funcției pentru patru ani, ceea ce a dus la implicarea lui totală în munca de partid și a grupurilor etnice. Wilhelm Staedel a fost, în anul 1940/41, conducător al afacerilor culturale în care în septembrie 1940 a fost instalat prin decret de către regimul Antonescu în Grupul Etnic German din România-„Deutschen Volksgruppe in Rumänien” – organizație administrativă semiautonomă pentru minoritatea etnică germană din România. Staedel a fost nu numai omul de încredere al conducătorului grupului popular – Volksgruppenführer, Andreas Schmidt, născut în 1912, ci, în același timp, și primitiv de ordine obedient și marionetă în mâinile șefului său. Deja în cadrul vizitei inaugurale din Brașov, el l-a asigurat pe con-

³⁸ Andreas Möckel, „Der politische Skandal um die Honterusschule im Jahre 1933”, *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 33 (2010), p. 51-62.

³⁹ Ulrich A. Wien, „Maßnahmen gegen nationalsozialistische Pfarrer und Angestellte der Evangelischen Landeskirche A.B. in Rumänien 1936/1937. Der Prozess gegen Wilhelm Staedel vor dem Bezirksdisziplinargericht Kronstadt”, *Spiegelungen*, 9 (2014), p. 87-106.

Biserica și politică în concepția episcopilor Viktor Glondys și Wilhelm Staedel

ducătorul grupului popular- Volksgruppenführer – potrivit pietății sale germano-creștine – de loialitatea hotărâtă a Bisericii Evanghelice⁴⁰. Potrivit opiniei lui Staedel, biserica – Landeskirche trebuia să fie total forțată să se alinieze, ceea ce însă nu s-a întâmplat datorită situației de război și datorită situației statale și de drept bisericesc specifică existentă în România și datorită conceptului ortodox de „simfonie” în relațiile dintre biserică și stat, precum și datorită influenței generale ortodoxe a unor juriști și politicieni români de prim rang, care au luat în calcul opoziția inter-etnică din jurul episcopului vicar Müller contra-acțiunile lor. Sub dictatura lui Hitler, politica Ministrului Reichului pentru afaceri bisericești, Hans Kerrl de asemenea nu a putut impune o totală eliminare progresivă a bisericilor prin intermediul comitetelor acestora. În timpul celui de-al doilea război mondial, strategia de distrugere a național-socialiștilor împotriva bisericii a fost temporar sistată, însă a fost pe mai departe dusă la îndeplinire în „Warthegau” (în Polonia ocupată). Totuși, nici în Imperiul German nu s-a putut vorbi de un „armistițiu”⁴¹. Sincretismul ideologic al lui Staedel dintre național-socialism și creștinism s-a racordat la cea mai radicală formă a Creștinilor Germani-„Deutschen Christen”, anume la Creștinii Germani din Turingia-Thüringer Deutschen Christen și la biserica condusă de ei din biroul bisericesc din Eisenach. Scopul – factic neatins însă – al lui Staedel a fost, incontestabil, ca biserica din România să fie modelată în așa măsură încât să devină o reprezentare în străinătate a direcției din Turingia.

Deja în cuvântarea sa de mulțumire de la sfârșitul alegerilor de episcop, Staedel a schițat elemente de bază ale poziției lui:

„Într-un timp al marilor și impresionantelor realizări, când prin unica putere creatoare a Führer-ului s-a schimbat fața vechiului nostru continent, și pornind de aici al altor mari părți ale lumii, prin alegerea de astăzi am fost chemat să preiau conducerea Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din România. [...] Este un caz de excepție în istoria bisericii noastre ca un bărbat venind oarecum dinafară să fie chemat la cea mai înaltă poziție. [...] Cu aceasta sunt oferite cele mai bune condiții interne pentru noua ordine necesară a întregii vieți bisericești-etnice. Nu este necesar în acest moment să prezint un program detaliat. Este însă o realitate că mai ales Mișcarea de înnoire germană a pus întrebări și cereri de profunzime religios-ideologică, căci și bisericile sunt chemate la noi și interiorizate căutări ale adevărului. [...] Mă gândesc întâi la relația dintre biserica noastră cu Grupul Etnic German și cu conducerea

⁴⁰ Vezi Dirk Schuster, „Ein Versuch der Fortführung von Luthers Reformation in Siebenbürgen. Die Vereinnahmung der Reformationsgeschichte durch deutsch-christliche Vertreter der Evangelischen Landeskirche A. B. in Rumänien bis 1944”, *Jahrbuch des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*, 22 (2014), p. 375-386, aici p. 376-378.

⁴¹ Christoph Strohm, *Die Kirchen im Dritten Reich*, Bonn, 2011, p. 81-85.

Ulrich A. Wien

acestuia. [...] Conducătorul grupului etnic Andreas Schmidt și-a exprimat în mod clar aici în Sibiu dorința sa de a colabora cu biserica, iar răspunsul bisericii nu poate să fie decât dispoziția serioasă de a se ralia, fără pretenții la conducere politică, la necesitățile vieții etnice și a formelor de viață, respectiv fără atitudine de apărare, așa cum s-a confirmat, în principiu, în toate vremurile, în dreptul germanic”⁴².

În acest sens el s-a exprimat și față de regele Mihai prin jurământul său:

„Noi, în mare majoritate protestanți germani, care până acum mereu – uniți unii cu alții în dragostea față de popor și fidelitatea față de stat – am fost reprezentanți ai muncii pașnice și creative și ai culturii, suntem pregătiți ca și pe viitor să ne oferim noii ordini a statului român și, în cadrul acestuia, să ne adăugăm forțelor cu adevărat constructive ale prezentului. Căci noi găsim că există o desăvârșită conformitate între actualele eforturi ale statului nostru cu forțele trezite și aprinse de Adolf Hitler pentru noua modelare a Europei”⁴³.

Aspectele teologice ale cuvântărilor și declarațiilor lui vor fi aici trecute cu vederea. Doar puține măsuri, semnificative, vor sta în centrul atenției, anume acelea legate de raportul său cu privire la național-socialism și la conducerea grupurilor populare.

Cu ocazia vizitei lui Staedel la conducătorul grupului grupurilor populare-Volksgruppenführer pe nume Schmidt, la 5 mai 1941 în Brașov, s-a ajuns la un acord cu privire la primele măsuri. În cadrul Consistoriului, Staedel a informat că el ar fi ajuns la un acord între biserică-Landeskirche și Grupul Etnic German din România-„Deutschen Volksgruppe in Rumänien” despre frățietăți (germ. Bruder- und Schwesterschaften), precum și despre asociațiile evanghelice de femei.

[...] Biserica noastră evanghelică a fost întotdeauna pregătită să dea popoului ceea ce i se cuvine. O nouă ordine de viață a popoului nostru este acum în devenire. Biserica noastră nu poate nicidecum să refuze să fie parte a acestei deveniri, să își dea «da»-ul ei – cu atât mai mult cu cât noi credem că această nouă devenire este un dar al lui Dumnezeu prin Führer-ul Adolf Hitler. Mișcarea germană de înnoire a realizat noi forme de viață comunitară, care acum se lovesc, în mod natural, cu formele existente și dezvoltate până acum. În orice caz, nu este posibil pe termen lung ca într-o comunitate să existe două organizații cu, în parte, aceleași sau apropiate domenii de activitate și cu pretenții de totalitate. Întrucât Grupul popular ridică pretenția de deplinătate, se ridică întrebarea ce anume se va întâmpla cu frățietățile noastre [...]

⁴² *Verhandlungsbericht über die 37. und 38. Landeskirchenversammlung 1941*, Sibiu, [1942], p. 11-13.

⁴³ *Kirchliche Blätter*, 33 (1941), p. 139.

Biserică și politică în concepția episcopilor Viktor Glondys și Wilhelm Staedel

În cazul asociațiilor de femei, lucrurile stau în mod asemănător. Activitatea femeilor intenționează de asemenea să achiziționeze toate femeile. În cazul în care aceasta se află în contradicție de muncă cu organizațiile evanghelice de femei, cu atât mai mult ar trebui ca asociațiile de femei, respectiv îndrumarea și funcționarea religioasă pentru femeilor noastre să fie așezate pe alte baze⁴⁴.

Cu aceasta Consistoriumul a fost eliminat ca și organ decizional, căci înțelegerea fusese deja semnată. La rugămintea pastorului principal din Brașov, Dr. Konrad Möckel, de a se reflecta mai mult pe marginea acestei decizii, întrucât el a văzut documentul pentru prima dată în ziua ședinței Consistoriului, președintele Staedel a reacționat potrivit principiului conducătorului-Führerprinzip. Protocolul ședinței remarcă:

„Președintele răspunde că Möckel ar fi spus că el s-ar fi supus unui ordin. Acordul ar corespunde dorinței conducătorului grupurilor poporului și dorinței episcopului. Acordul și declarația anunțată în ziar au fost acceptate de toți, cu excepția Dr. Möckel care s-a abținut⁴⁵.”

⁴⁴ ZAEKR 102: „Protokoll der Sitzung des Landeskonsistoriums 1941”, TOP 37. Acordul suna astfel: „Consistoriul, care în această situație este singura adunare legitimă a bisericii, dă ordin ca frățietățile să-și înceteze activitățile până la o decizie finală. Toate sarcinile frățietăților descrise în art. 38 al Constituției bisericii, cu excepția celei privitoare la îndrumarea religioasă, sunt preluate de Tineretul German-, Deutsche Jugend* (DJ), căruia i se încredințează direcționarea unitară a întregului tineret al poporului nostru. Îndrumarea religioasă rămâne însă și pe viitor în sarcina comunităților și a bisericii, respectiv a organelor și grupurilor de lucru determinate de aceasta, și aceasta însă se realizează pe bază de liberă voință, ceea ce înseamnă că, constrângerea din partea bisericii este suspendată. Activitățile speciale realizate până acum de tineri în scopuri religioase (precum, de exemplu, împodobirea casei lui Dumnezeu, îngrijirea curții bisericii, alte munci stabilite prin contract) pot fi atribuite conducerii locale a DJ la cererea bisericii locale și îndeplinite ca atare. În afară de aceasta, conducerea grupurilor etnice va avea grijă ca orice alt timp alocat pentru evenimente religioase cu caracter regulat (slujbele pentru copii, slujbele pentru tineri respectiv cateheze, sărbători religioase etc.) să nu fie pretins pentru evenimentele proprii ale DJ, respectiv DM [Fetele germane-Deutsche Mädels]. În cazuri extraordinare, devieri de la această regulă pot fi acceptate dinainte pe cale amiabilă.

În mod similar, Consistoriul dă directiva ca asociațiile evanghelice de femei să-și înceteze de asemenea activitatea. Domeniile de activitate atribuite acesteia în art. I al Regulamentului cu privire la Asociațiile de femei ale Bisericii Evanghelice C.A. din România, în afară de cele cu privire la îndrumarea religioasă, sunt preluate de NSV. Îndrumarea religioasă a femeilor în special (educarea pentru un creștinism pozitiv, grupurile biblice, purtarea de grijă pentru patrimoniul muzical bisericesc, împodobirea bisericilor, formarea de coruri de femei, contribuții la sărbătorile religioase și la alte evenimente, precum și îngrijirea cimitirelor și distribuirea cadourilor de Crăciun în biserică, susținerea și distribuirea de literatură creștină, activități de educare, îngrijirea săracilor în sens strict etc.) intră pe mai departe în responsabilitatea bisericii, care va fonda o organizație special responsabilă pentru aceasta”.

⁴⁵ *Ibidem*.

Ulrich A. Wien

În mod similar, Staedel a impus decizia cu privire la accesul la Institutul de Cercetare și eliminarea influenței iudaice asupra vieții bisericești germane⁴⁶, decizia cu privire la predarea sistemului școlar aflat în mâinile bisericii către Grupul Popular German-Deutsche Volsgruppe⁴⁷, așa-numitul „acord general” (care a avut caracterul unui contract dintre biserică și stat) și, în sfârșit, a impus un curriculum pentru predarea religiei evanghelice în 1942⁴⁸ după principiile conducerii Grupului Popular.

Semnificativă, în acest context, este diferența dintre dispozițiile pe care episcopul timișorean Dr. Augustin Pacha (susținut de Vatican) a putut să le fixeze, cel puțin pe hârtie, față de conducerea Grupului Popular: Biserica Catolică a rămas pe mai departe proprietara tuturor imobilelor care erau folosite în scopuri școlare. În afară de aceasta, conducerea Grupului Popular a trebuit să garanteze că în procesul de predare nu va răni învățăturile fundamentale ale Bisericii Romano-Catolice⁴⁹.

Concluzii

Glondys a fost, în principiu, un adversar ideologic al național-socialismului și a rămas așa. El a pus în centrul politicii sale bisericești practice autoconservarea bisericii-Landeskirche și pretenția de a reprezenta întreg poporul (adică populația evanghelică săsească transilvăneană). Aceasta a condus la dezvăluirea publică a potențialului de rezistență și la iluzia că ar putea să impună împotriva scopurilor substitutive ale național-socialismului și ale principiului conducătorului-Führerprinzip – inclusiv în România – structurile bisericești și să elimine celelalte forme sociale ale întregii societăți. Dimpotrivă, Staedel a fost de la bun început critic față de ceea ce el a considerat a fi paternalismul ramolit al bisericii. El a fost convins de atitudinea marcată de vitalism și de superioritatea ideologiei național-socialiste față de, în opinia sa, clericalismul nemodern și dogmatic al bisericii-Landeskirche și și-a pus loialitatea sa în spatele fanatismului său ideologic. El a reușit să intrige, deja în anul 1935, conducerea bisericească și a riscat în mod conștient condamnarea sa, precum și suspendarea sa disciplinară. Staedel a preluat condu-

⁴⁶ Dirk Schuster, „Eine unheilvolle Verbindung. Die Hermannstädter Außenstelle des Institutes zur Erforschung und Beseitigung des jüdischen Einflusses auf das deutsche kirchliche Leben”, *Zugänge. Jahrbuch des Evangelischen Freundeskreises Siebenbürgen*, 41 (2013), p. 57-83.

⁴⁷ Ulrich A. Wien, *Resonanz und Widerspruch...*, p. 90-94 și 276-284.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 395-438.

⁴⁹ Stephan Olaf Schüller, *Für Glaube, Führer, Volk, Vater- und Mutterland? Die Kämpfe um die deutsche Jugend im rumänischen Banat (1918-1944)*, Münster, 2009, p. 330-344; Ulrich A. Wien, „Die Schulpolitik der Kirchenleitungen in Hermannstadt und Temeswar für die deutsche Minderheit zwischen 1919 und 1944. Eine regions- und konfessionsübergreifende Skizze”, *Banatica*, 25 (2015), p. 449-466.

Biserică și politică în concepția episcopilor Viktor Glondys și Wilhelm Staedel

cerea bisericească, care deja era structural oferită național-socialismului (prin sistemul facțiunilor), cu scopul clar al totalei auto-eliminări, după modelul bisericii din Turingia. Predarea spectaculoasă și subordonarea administrativă s-a lovit de o opoziție inter-bisericească. Auto-conformarea și gradul de predare al autonomiei bisericești (inclusiv a autonomiei financiare) implicat de aceasta nu au reușit în totalitate. I se datorează în mare parte opoziției inter-bisericești, cercului de apărare din jurul episcopului vicar D. Friedrich Müller⁵⁰, care, datorită rezistenței sale, a fost reținut în vara anului 1942 vreme de trei luni la Berlin împotriva voinței sale, faptul că Biserica Evanghelică C. A. din România – în ciuda numeroaselor dovezi – nu a primit în anul 1945 verdictul de „organizație hitleristă” și nici nu a fost desființată⁵¹.

Trad. din germ. de Pr. Conf. Dr. Habil Daniel Buda

⁵⁰ Ulrich A. Wien, *Friedrich Müller-Langenthal...*, p. 176-210.

⁵¹ *Ibidem*, p. 215-216.